

MEGHÍVÓ

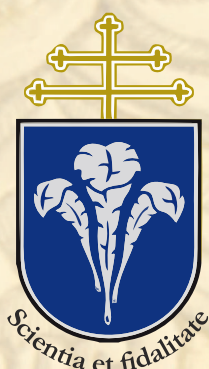

Árpád-ház Program

A korai magyar történelem kutatásának legújabb eredményei (2019–2021)

Az ELKH BTK Magyar Őstörténeti Kutatócsoportjának
előadásai 2021

A Magyar Őstörténeti Kutatócsoport sok szeretettel meghívja Önt
2021. évi on-line előadássorozatára
a korai magyar történelem legújabb eredményeiről

Időpont:

2021. május 21. – június 25.

PROGRAM

2021. május 21. péntek 10.30.

A KORAI MAGYAR TÖRTÉNELEM RÉGÉSZETI KUTATÁSÁNAK ÚJABB EREDMÉNYEI

TÜRK ATTILA

A korai magyar történelem régészeti kutatásában az elmúlt másfél év újabb jelentős eredményeket hozott. Az előadás a Kárpát-medence honfoglalás kori hagyatékából kiindulva régióként tekinti át a folyamatban lévő és az új kutatásokat. A honfoglalás kori hagyatékban 6-8 új, keleti analógiával bíró leletípust és jelenséget sikerült kimutatni. A PPKE régészeivel folytatódott a honfoglalás kori lelőhelyek megmentésére mindmáig egyetlen hazai tudományos tervásatás-sorozat. 2019–2021-ben összesen kilenc lelőhelyen folyt a munka a Duna–Tisza köze területén és a Dél-Alföldön. A kiemelkedő leletek között említjük az eddigi legkorábbi, 851-ben (237 AH) vert abbászida dirhemletünket Jászfelsőszentgyörgy határából. A nemzetközi eredmények között keleti irányban elsőként a romániai fémkeresős oldalakról beazonosított honfoglalás kori leleteket említhetjük, amelyek a Kárpátok hágóinak térségéből váltak ismertté. Ezek nyomán felcsillant a remény a honfoglalók által használt hágók kérdésének érdemi régészeti vizsgálatára. Moldávia területén 2008–2019 között megtízszereződött a szubbotci-típusú lelőhelyek száma. Az egykori etelközi szállásterület nyugati határterületének kutatására egy 3 éves együttműködési szerződést kötöttünk a helyi kollégákkal a forrásfeltáró munka felgyorsítása végett. A Prut és Dnyeszter vidékén a radiokarbon keltezéssel is 9. századi szubbotci-típusú lelőhelyek sora folytatódik Ukrajnában a Déli-Bug völgyében, sőt még a Krím-félsziget területén is. Így azok korábbi hiánya a Dnyeper és a Dnyeszter között egyértelműen kutatási hiányosságnak tekinthető. Ukrajna területén – hosszú szünet után – 2021-ben hivatalos együttműködési szerződés keretében sikerült beindítani egy több éves magyar őstörténeti projektet. A dél-ukrajnai térség valamennyi ásatási dokumentációjának áttekintése mellett az ország északkeleti területén, a jól keltezhető szeverján szláv erődített telepeken előkerült Káma-vidéki tárgyak kutatása folyik O. V. Komar koordinálása mellett. Annak tisztázását várjuk, hogy milyen körülmények között kerülhettek a 9. században az Urál nyugati előteréből ezek a nemzetközi divattárgynak egyáltalán nem tekinthető, speciális leletek a mai Ukrajna területére. Az előadás röviden áttekinti a Kazár Kaganátus határát jelölő régészeti lelőhelyek nyugatabbra tolódását a donyeycki régióban. Feleleveníti és kibővíti azon régészeti és történeti érvek körét, melyek szerint a nyugati ótörök jövevényszavak nem kerülhettek onogurok révén a Kaukázus északi előterében a magyar nyelvbe. Oroszországban újabban a kulcsfontosságú Tatárföld is csatlakozott a magyar őstörténeti kutatásainkhoz. A Bolsije Tyigani és tankejevkaei temetők teljes anyagának modern publikációi már folyamatban vannak. Az archeogenetikai kutatások eddigi legkiemelkedőbb eredménye szintén ide kötődik: a keleti magyarság biológiai azonosítását a csijaliki kultúra monografikus feldolgozása fogja követni. Az Urál keleti oldalán a sokszor idézett Ujelgi temető továbbra is a legtöbb és legközelebbi régészeti párhuzamot nyújtja a honfoglalás kori hagyatékhoz. A genetikai vizsgálatok pedig további magyar vonatkozásokat tártak fel. Délnyugat-Szibériában, Tyumeny térségében a magyar őshaza kérdését érintő kutatások gyorsultak fel. A korábbi szargatkai, majd bakali kultúrák mellett újabban a potcsevasi műveltséget hozták összefüggésbe a magyarok elődeivel. A magyar őshaza területét ugyanakkor továbbra is a Tobol-Irtis-Iszim folyók vidékére lokalizálja a legtöbb kutató. Az elvándorlás időpontját azonban már egyre több helyi orosz szakember keltezi a 8–9. század időszakára. A Barabasztyeppen keresztül a Türk Kaganátus térségéből és kultúrájával a 6–7. századtól a magyar őshaza közvetlen szomszédságába költöző, valószínűleg török nyelvű nomád népek az ótörök jövevényszavaink eredetével kapcsolatban is új történeti háttér lehetőségét vetik fel.

2021. május 28. péntek 10.30

RÉGÉSZETI KUTATÁSOK A KAUKÁZUS ÉSZAKI ELŐTERÉBEN.

ANDREJEVSZKAJA SCSEL KORA KÖZÉPKORI TEMETŐJE

M. LEZSÁK GABRIELLA

Előadásomban a Kaukázus északi területén 2016 óta végzett régészeti kutatóutak legfontosabb eredményeit foglalom össze, valamint az északnyugat Kaukázusban található Andrejevskaja scsel kora középkori lelőhelyen 2019 őszén megvalósult első magyar-orosz régészeti feltárás leletanyagát ismertetem. A temető jelentőségét mutatja, hogy területéről az elmúlt években több olyan szórványlelet került az anapai Régészeti Múzeumba, amely a Kárpát-medence honfoglalás kori leletanyagával mutat szoros kapcsolatot. A lelőhely további érdekessége, hogy légvonalban mintegy 80 kilométerre található Meotisztól, amelynek mocsaraktól szabdalt partvidékét nemzeti krónikáink és honfoglalás-korabeli kútfők a magyarság őshazájaként tartanak számon. Az interdiszciplináris kutatások legújabb eredményeit felhasználva előadásomban arra is választ keresek, hogy van-e létjogosultsága az eredethagyományokon alapuló kutatásoknak?

PROGRAM

2021. június 4. péntek 10.30

KENDE ÉS GYULA? A MAGYAR KETTŐS FEJEDELEMSÉG TEÓRIÁJÁTÓL A FORRÁSOKIG B. SZABÓ JÁNOS–SUDÁR BALÁZS

A korai magyar történelemre vonatkozó csekély mennyiségű írott forrást számos olvasati és értelmezési nehézség terheli. Jelen tanulmányunkban egyetlen, ám annál sarkalatosabb mondatot veszünk górcső alá: azt, amely szerint „Főnöküket *kndh*-nak nevezik. Ez a név királyuk címe, ugyanis annak az embernek a neve, aki a királyi hatalmat gyakorolja fölöttük, *Dzslh*.” A szöveg ebben a formában csak a 10. század elején alkotó Ibn Rusztánál olvasható, s némiképp más formában a Gardízi által készített, 11. század közepi perzsa átdolgozásban is szerepel. Ez a néhány szó a magyar tudományosságban hatalmas karriert futott be, számos elmélet épült rá, amelyek azután alapjaiban határozták meg a korai magyar történelemtől való gondolkodásunkat. Eszerint a magyaroknál kettős királyság, sőt esetleg szakrális királyság lett volna a meghatározó uralmi forma. Az arab szöveg azonban korántsem egyértelmű: megengedi, hogy a *kndh*-t méltóságnévként vagy megszólításként a *Dzslh*-t viszont egyértelműen személynévként értelmezzük. Így azok a muszlim földrajzírok java része, akik a későbbiekben felhasználták ezt a szövegrészt, teljesen logikusan hagyták el a személynévet, hiszen az akkor már idejétmúlt információnak számított. Gardízi pedig talán saját korának és országának szultán–vezír kettősét látta bele az arab szövegbe. Tanulmányunkban kitérünk a két megnevezés hátterére is. A meggyökeresedett hiedelmekkel ellentétben a *kndh* nem közismert cím a sztyeppén, a szó halvány kapcsolatai az iráni és a mongol világ felé vezetnek. A *Dzslh* pedig sehol nem bukkan fel méltóságnévként, csak tulajdonnévként (törzsnév, személynév) találkozhatunk vele, de így is meglehetősen ritkán. Mindez annyit jelent, hogy a magyar főhatalom birtokosának megnevezései nem mutatnak az általunk ismert sztyeppéi – török – világ felé, és sem a Türk Birodalomban, sem annak utódállamaiban, így a Kazár Kaganátusban sincsen nyomuk.

2021. június 11. péntek 10.30

HÉTORSZÁG NYOMÁBAN. RÉGÉSZETI ADATOK A MAGYARSÁG KAUKÁZUSI KAPCSOLATRENDSZERÉHEZ, VALAMINT A JÁSZOK KAUKÁZUSI EREDETÉNEK HÁTTÉRÉHEZ JANCSIK BALÁZS

A magyarság eredetének kapcsán a hazai tudományosságban már korán a Kaukázus térsége felé fordult az érdeklődés. A 13. században Julianus barát is megfordult ezen a vidéken, majd a hazai őstörténészek közül gyűjtött itt pl. Pósta Béla, Róna-Tas András, Veres Péter, Erdélyi István, Selmeczi László, Türk Attila. A hazai 13. századi írott források adatai, valamint a szavárd magyarok problematikája, továbbá az olyan tudományos teóriák, mint a Don-kubáni őshaza vagy az ötörök jövevényszavak eredetének kérdése miatt ez a térség folyamatosan ott volt és van a magyar kutatás látóterében. Az Észak-Kaukázus előterében az utóbbi években tovább nőtt a 10. századi honfoglalás kori hagyaték szórványként megismert közeli vagy távolabbi régészeti párhuzamainak a száma. Ennek a leletkörnek a jelentős része már az 1980-as évektől ismert volt a magyar tudományosság számára, elsősorban V. B. Vingoradov Budapesten megjelent dolgozata és Erdélyi István publikációi nyomán. Az utóbbi években a régészeti érdeklődés ismét fokozódott a Mardzsani-gyűjteményből 2015 után ismerté vált magyar jellegű szórványleletek kapcsán. A leleteket Aszlan Torgojev, a szentpétervári Ermitázs múzeum szakembere 2016 nyarán Budapesten is bemutatta egy konferencián. Ezt követően M. Lezsák Gabriella vezetésével új szintre is lépett a magyar érdeklődés, mivel az információk összegyűjtése mellett megindultak a leletek valós történeti és régészeti értékeléséhez elengedhetetlenül szükséges terepi kutatások is. A régészeti adatok nyomán a történeti források értelmezésével új őstörténeti koncepció is született a 9–10. században a Tamany-félsziget tágabb térségébe helyezett Héterszág magyarokhoz kötése révén, Sudár Balázs tollából. Az előadás célja, hogy egy teljes és tételes régészeti áttekintést nyújtson az észak-kaukázusi régióról a 7. század utolsó harmadától a 10. század első feléig. Ez a térség ugyanis nemzetközi összehasonlításban is intenzíven és jól kutatott, gazdag publikációs terméssel. Az előadás első részében a Kaukázus északi előterét tekintem át általánosan, lévén egy politikailag, etnikailag és kulturálisan tagolt térségről van szó. A földrajzi tagoltság bemutatása mellett a Kr.u. 3–14. században itt élt és összefoglaló, gyűjtő névvel alánoknak nevezett, valójában szintén nem homogén népesség régészeti hagyatékát tárgyalom az új kutatások tükrében. Külön kitérek az alán limes kérdésére, mely a tárgyalt régió északi határát jelölte ki és védte a sztyepp felől érkező támadásoktól. A magyar jellegű leletek háttere, kontextusa, a régió temetkezési szokásai és mindenekelőtt a tárgyak pontos időrendje elengedhetetlenül szükséges a történeti és más forrásbázison alapuló őstörténeti koncepciók megítéléséhez. Az újabb régészeti leletek (Andrejevcszka scsel és a Mardzsani-gyűjtemény tárgyainak Krasznodar környéki eredete), valamint az új történeti hipotézis (Héterszág) egymástól függetlenül is egy területre, a Kaukázus északi előterének nyugati felére mutatnak. Az előadás során külön kitérek az ún. szaltovói alánokra. A Kiszlovodszki völgykatlanból a 8. század középső harmadában a Kazár Kaganátus északnyugati határvidékére telepített alán törzs(ek) ugyanis a korai magyarság etelközi szállásterületének szomszédságában éltek. Ez a tény, amelyet korábban a magyar kutatás jórészt figyelmen kívül hagyott, árnyaltabbá teszi a korai magyarság kapcsolódási pontjainak vizsgálatát az Észak-Kaukázus térségével és a magyar nyelv iráni/alán jövevényszavaival kapcsolatban is. Az előadás második felében a kaukázusi alánoktól eredő magyarországi népesség, a Magyar Királyság területére a 13. században beköltözött jászok eredetének kaukázusi hátteréről lesz szó.

PROGRAM

2021. június 18. péntek 10.30

FÖLDRAJZI ADATOK AZ AL-DUNAI UTAK ÉS VÉDELMI VONALAK, VALAMINT AZ ERDÉLYI HÁGÓK HONFOGLALÁS KORI SZEREPÉNEK MEGÍTÉLÉSÉHEZ

SÁNTA ZSOMBOR

A honfoglalás kori történeti folyamatok esetében az erdélyi hágókon való beköltözés kérdése máig aktuális kérdés. Az erdélyi honfoglalás kori hagyaték feltérképezése és publikálása megtörtént, de ez a beköltözésnél használt útvonalak kérdését nem döntötte el. A téma ismét aktualitást kapott Sudár Balázs legutóbbi részletes áttekintésével, aki a középkori írott forrásokat és 16–17. századi tatár betörések hágóhasználatának rendszerét tekintette át analógiaként. Ezzel párhuzamosan a Dnyeszter völgyében és Moldáviában, valamint az Al-Duna menti moldáv területeken az utóbbi években megtízszereződött a magyar jellegű lelőhelyek száma. Főleg ez utóbbi fényében jelentősek azok a romániai fémkeresős oldalakon az utóbbi időben nagyobb számban feltúnt honfoglalás kori jellegű (elsősorban lószerszámok, fegyverek) és vastárgyak, amelyek az említett hágók térségében, illetve a Kárpátok keleti előterében kerültek elő. Ezek mindeddig teljesen ismeretlenek voltak a kutatásban és sajnos most sem foglalkozik velük a régészeti szakma, így múzeumba sem kerülnek. A magyar őstörténet régészeti szakirodalmában többen is említették, de senki nem térképezte fel eddig az Al-Duna és a Kárpátok közötti térség római időkben épült és később is használt, a bolgárok által valószínűleg ki is bővített földműveket, védelmi vonalakat. Ezek összegyűjtésével és az al-dunai utak, természetföldrajzi viszonyok (közlekedésre alkalmatlan mocsaras területek stb.) bizánci erődök és honfoglalás kori bolgár lelőhelyek térképre vetítésével egy lehetséges modellt kívánok bemutatni előadásomban arról, merre mehetett a bulgáriai magyar hadjárat, illetve merre költözhettek be a magyarok a Kárpátokon keresztül. Nem pusztán a hágók megközelítését, azok földrajzi viszonyait mutatom be – szintén a rómaiak által használt kontrasztban – hanem végigviszem az ideális utak lehetőségét a Felső-Tisza vidékre, valamint a Dél-Alföldre, mivel ott mutatták ki eddig a legkorábbi magyar szállásterületeket. Előadásomban a legújabb és legrészletesebb légifelvétel térinformatikai feldolgozását mutatom be.

Mindaz természetesen csak egy lehetséges forgatókönyv, ugyanakkor hasznosnak vélem a régészek számára. Ráirányíthatja a figyelmüket nem pusztán a fémkeresősök eredményeire és az információk elvesztésének folyamatára, hanem arra is, hogy a jövőben eme nagy térség mely mikrorégióit lenne érdemes tüzetesebben vizsgálni. A honfoglalás kori régészeti lelőhelyek felgyűjtése ugyan megtörtént, de jelenleg Románia területén semmilyen magyar őstörténeti és honfoglalás kori kutatás nem folyik a vizsgált régióban, miközben a szomszédos Moldáviában és Ukrajnában ez kiemelkedő eredményeket mutatott fel az utóbbi években.

2021. június 25. péntek 10.00

Archeogenetika és őstörténet

ÚJABB FEJEZET A KORAI MAGYARSÁG KUTATÁSÁBAN: A KELETEN MARADT NÉPSSÉG ANYAI ÉS APAI VONALAINAK GENETIKAI VIZSGÁLATA

SZEIFERT BEA–GYURIS BALÁZS–GERBER DÁNIEL–CSÁKY VERONIKA–TÜRK ATTILA–EGYED BALÁZS–MENDE BALÁZS GUSZTÁV–SZÉCSÉNYI-NAGY ANNA

A korai magyarság kutatásában a Kárpát-medencei honfoglalás kori sírok vizsgálata mellett fontos tényező a feltételezett őshaza és a vándorlás állomásainak archeogenetikai analízise. Kutatócsoportunk 2020-ban közölte az Urál vidékén található Ujelgi és további négy – a Kárpát-medencei honfoglalás kori sírok leletanyagával párhuzamot mutató – temető anyai és apai (mitokondriális DNS és Y-kromoszóma) származási vonalainak adatait (Csáky et al. 2020). Jelenleg a korai magyarokkal régészeti alapon kapcsolatba hozható, az Urál és a Volga-Káma-vidéken található lelőhelyek genetikai analízisén dolgozunk. Kutatásunk egyik fő eleme a keleten tovább élő magyarság vizsgálata. Ezen népesség egyik legelismertebb temetője Bolsije Tyigani, ahonnan a leletanyag alapján magyarként azonosított egyének a genetikai markerek szerint is kapcsolatba hozhatóak mind Ujelgi temetővel, mind a Kárpát-medence 10. századával. A *Magna Hungaria* területén – gyakran szegényes régészeti melléklettel – feltárt temetőkből származó humán csontmaradványok genetikai vizsgálata során olyan szoros anyai és apai kapcsolatokat tártunk fel, melyek alapján újabb temetőket rajzolhatunk fel a keleten maradt magyarság térképére.

AZ EURÁZSIAI SZTYEPPE NÉPVÁNDORLÁSI ESEMÉNYEINEK HATÁSA A VOLGA-URÁL VIDÉKI KORA KÖZÉPKORI KULTÚRÁK NÉPSSÉGEIRE

GYURIS BALÁZS–SZEIFERT BEA–HARALD RINGBAUER–TÜRK ATTILA–GERBER DÁNIEL–MENDE BALÁZS GUSZTÁV–DAVID REICH–SZÉCSÉNYI-NAGY ANNA

Kutatócsoportunk 2020-ban publikált eredményeinél (Csáky et al. 2020) és az azóta is folyamatban lévő uniparentális genetikai markerek vizsgálatánál nem álltak meg kutatásaink. A teljes genomi elemzések térhódítása tovább bővítette az elemzési lehetőségeink tárházát. A teljes genomi változatosságon alapuló vizsgálatok alkalmasak a nagyobb léptékű populációs mozgások, keveredések rekonstrukciójára. Ujelgi, Bolsije Tyigani és Guljukovo temetők közösségei és a környező népességek mélyreható genetikai adataiból megismerhetővé váltak a Volga és Urál-vidéki csoportok genetikai összetételében résztvevő forráspopulációk. Ezek hozzájárulásainak mértékéből pedig következtetni tudunk korábbi nagyobb léptékű népességmozgásokra az Urál és Volga-Káma-vidéken egyaránt. A populációgenetikai modellalkotáson túl a legújabb genetikai módszerek lehetőséget adnak direkt és távolabbi rokonsági kapcsolatok azonosítására is, amelyek közvetlen bizonyítékokkal szolgálhatnak a honfoglalás kori populáció eredetéről.